

restricted to the areas extending southeastward and southwestward from the south-eastern part of the Neretva valley. Since the past uses of these plant names are in disagreement with their actual distribution among the population and in the country, this has to be changed to coordinate the usage of the names with their distribution in the country. This means that *koromač*, *komorač* and *morač* are Croatian national local names for the same plant species – *Foeniculum vulgare*, but preference should be given to the most widespread form, and this is the form *koromač*. This name should therefore be introduced into the botanic, and into the standard Croatian language, as well as into the Croatian lexical corpus as the standard name, whereas the forms *komorač* and *morač* must be taken as dialectal names.

INOVACIJSKI SEMANTEMI U PROCESU USVAJANJA JEZIČNOGA ZNAKA

Dunja Pavličević-Franić i Marija Sikirić

Uvodne napomene

Učenje se jezika u određenom smislu može smatrati i traganjem za jezikom, onim i onakvim kakav će nam omogućiti optimalno komuniciranje. Tijekom toga traženja otkrivaju se mehanizmi i pravila, mogućnosti i ograničenja, načela jezične ekonomije i praktičnosti, uvjeti razumijevanja i sporazumijevanja u priopćajnome procesu.

U skladu sa Saussureovim mišljenjem da je jezik sustav znakova, razmišljanje o početnom usvajanju jezika uključuje i pitanje jezičnoga znaka. Promišljanje pojma jezičnoga znaka, kao i razmatranja mnogih drugih, i jezikoslovnih, i nejezikoslovnih pitanja, seže još u antiku. Aristotel jezični znak (σημα) drži izrazom duševnoga sadržaja koji je za sve isti na razini sadržaja, a razlikuje se na razini izraza, što i uzrokuje postojanje različitih jezika u kojima se isti pojam izriče različitim izrazom.¹ Tijekom stoljeća jezični je znak razmatran u promišljanjima o stvaranju univerzalnoga jezika koji bi se mogao usustaviti ako se svaka jednostavna misao poveže s jednostavnim jezičnim znakom.² Promišljajući odnos jezika i mišljenja te naravi i uloge riječi, Leibniz smatra da

“bez jezičnih znakova uopće ne bismo mogli jasno razmišljati ni zaključivati jer je jezik oruđe razuma, ponajprije samoga govornika.”³

¹ Prema: Glovacki-Bernardi i sur. 2001.

² Descartes, prema: Glovacki-Bernardi i sur. 2001.

³ Glovacki-Bernardi i sur., 2001.

F. de Saussure (1922., 2000.) afirmira jezik kao sustav znakova, a jezični znak jedna je od jezičnih dvojnosti koja se sastoji od označenoga i označitelja, dok se u Kondrašovljevim proučavanjima⁴ ističu društvene jezične uloge u okviru kojih se razmatra ograničavajuće djelovanje jezične zajednice na jezični znak koji pojedinac ne može samostalno ni stvoriti, niti promijeniti upravo zato što je ovisan o zajednici. L. Hjelmslev⁵ za saussureovske pojmove *označeno* i *označitelj* upotrebljava nazive *izraz* i *sadržaj*, razlikujući pritom formu i supstanciju kako izraza tako i sadržaja. A. Martinet (1982.) promišlja jezični znak na razini monema, odnosno minimalnih znakova koji se sastoje od označenoga i označitelja, a dijeli ih na gramateme i lekseme, s obzirom na to jesu li nosioci leksičkoga ili gramatičkoga sadržaja. Bloomfield razmatra jezični znak kao hijerarhijski niz fonema u odnosu na njegovo značenje,⁶ dok se L. Vygotsky (1962.) jezičnim znakom bavi u proučavanjima odnosa mišljenja i govora, gdje nalazi nepodudarnost jezičnoga znaka odraslih i jezičnoga znaka kojim se služe djeca. J. Piaget uočava proizvoljnost jezičnoga znaka,⁷ koju temelji na ideji da između samoga znaka i označenoga nema prirodne veze, kao i njegovu višeznačnost koja se očituje u vezi s drugim znakovima, dok se K. Birkner devedesetih godina 20. st. jezičnim znakovima bavi u okviru svojih promišljanja o tekstu.⁸

Promišljanja se, dakle, uglavnom temelje na zamisli da postoji veza između pojma i njegova izraza, a tijekom semantičkih proučavanja jezičnoga znaka njegova se dvočlana struktura izraza i sadržaja proširila na tročlanu, gdje je izrazu i sadržaju kao treća sastavnica dodan i predmet.⁹ Time se uključuje i mogućnost višeznačnosti izraza, s obzirom na činjenicu da je veza između predmeta i izraza proizvoljna, pa time i promjenjiva, što otvara mjesto dvama odnosima: denotaciji i konotaciji.

Struktura jezičnoga znaka

Pri učenju/usvajanju jezika kao naročito područje potencijala pojavljuje se značenje riječi povezano s tvorbenim sustavom koji se nalazi u okviru pojedinoga jezika. Tvorbeni sustav, kao i svaki drugi, počiva na strukturi jezičnoga znaka i procesima njegova oblikovanja, razvoja i provjeravanja. Temeljne postavke oblikovanja jezičnoga znaka povezane su s tvorbom riječi u ranom jezičnom razvoju u okviru materinskoga jezika. Mogu se usporediti i s učenjem svakog drugog (novog, stranog) jezika, kada dolazi do uspoređivanja i redefiniranja jezikoslovnih struktura.

⁴ Prema: Glovacki-Bernardi i sur. 2001.

⁵ Prema: Škiljan, 1980.

⁶ Isto.

⁷ Prema: Stančić-Ljubešić, 1994.

⁸ Prema: Glovacki-Bernardi i sur. 2001.

⁹ Ogden i Richards, S. Ullmann, prema: Škiljan, 1980.

Struktura jezičnoga znaka koja se uobičajeno opisuje kao odnos između izraza (A), sadržaja (B) i uporabe, tj. predmeta (C), u ranom se jezičnom razvoju oblikuje ponešto drugačije. Naime, zbog specifičnosti razvoja jezikoslovnoga sustava u kojem još postoje neoblikovana i tek djelomice oblikovana područja, moguće je da u ranom razdoblju jezični znak bude oblikovan različito nego u jeziku odraslih, npr:

- a) nepotpuno oblikovana sastavnica A (zbog fonetičko-fonološkog sustava koji se još razvija), te potpuno oblikovane sastavnice B i C;
- b) djelomice ili u potpunosti usvojena sastavnica A (ovisno o stupnju fonetičko-fonološke razvijenosti), neusvojena sastavnica B i situacijski usvojena sastavnica C;
- c) potpuno usvojena sastavnica A, te neusvojene sastavnice B i C;
- d) potpuno usvojene sastavnice A i B, ali neusvojena sastavnica C, gdje sastavnica C ima preneseno značenje i ostaje neusvojena zbog toga što se razina prenesenog značenja uglavnom ne usvaja u ranom jezičnom razvoju.

U ranojezičnom razvoju može doći do različitih stupnjeva subjektivne prilagodbe riječi uvjetovane razlikom gramatike i logike govora pa se oblikuju svojevrsni prijelazni oblici pomoću kojih se u daljnjem jezičnom razvoju jezični znak oblikuje u potpunosti. Takvi bi se prijelazni oblici, s obzirom na to da tijekom razdoblja njihova postojanja i uporabe imaju komunikacijsku ulogu, mogli nazvati *komunikatima*, prema analogiji s denotatima i konotatima, koji također predstavljaju specifične oblike sastavnice C, kojom se označava predmet odnosno uporaba.

Denotat nastaje procesom denotacije, njegovo je značenje općenito prihvaćeno među govornicima nekoga jezika. Konotat koji nastaje procesom konotacije, a značenje dobiva u određenim situacijama, upućuje na drugo ili preneseno značenje riječi. Komunikate bismo mogli definirati kao predmete, tj. uporabne oblike riječi koji se stvaraju procesom komunikacije tijekom ranoga jezičnoga razvoja i propitivanja jezičnoga sustava. Po barem jednoj od sastavnica jezičnoga znaka razlikuju se od jezičnog znaka odraslog govornika određenoga jezika, imaju komunikacijsku ulogu, ali je ona ograničena na manji broj osoba, a nakon nekog vremena uporabe nestaju i više se ne pojavljuju u govoru, tj. ustupaju mjesto ekonomičnijemu predmetu, onomu koji olakšava komunikaciju s većim brojem govornika. Zanimljivom postaje činjenica da pri nestajanju komunikata dolazi zapravo do tzv. *overwrittinga*, odnosno procesa u kojem nova riječ potpuno prekriva staru. Pritom stara riječ iz govora ne nestaje postupno, nego odjednom, a mali se govornik uopće ne sjeća da je ikada rabio oblik koji smo nazvali starim.

U ranom se jezičnom razvoju pojavljuje specifična struktura jezičnoga znaka za koji se može reći da uz stalne sastavnice, izraz (A), sadržaj (B) i uporabu (C), sadrži i privremene sastavnice i to sastavnicu privremenog izraza koja s jedne strane ovisi o fonetičko-fonološkom razvojnom stupnju, a s druge može biti uvjetovana pojavom

nekoj fonetičko-fonološki potpunog oblika koji kao takav ne postoji u jezičnom sustavu (stvaranje novih riječi, novotvorenice).

Ako se privremeno zanemari činjenica da izraz (sastavnicu A) može odrediti stupanj fonetičko-fonološkog razvoja, dolazimo do mogućnosti da unutar plana izraza može doći do pojave novih izraza (A1, A2 ...) tvorenih po uzoru na već postojeće, tj. upotrebom tvorbenih mogućnosti jezika kao sustava. Tako dobivamo sastavnicu privremenog sadržaja (B1, B2 ...) koji se može pridružiti izrazu. Riječ je o sadržaju koji dijete privremeno pridružuje određenom izrazu čime ostvaruje sastavnicu privremene uporabnosti (C1, C2 ...). Takva operacionalizacija sustava u ranom je jezičnom razvoju razmjerno česta, a usvajanje pravila tvorbenoga sustava događa se relativno rano što za posljedicu ima nadopunjavanje popisa usvojenih riječi onima koje dijete samo stvara (*inovacijski semantemi*). Pojavu tako strukturiranog jezičnoga znaka mogli bismo smatrati privremenim širenjem strukture, i to oblikom pragmatičnog širenja uzrokovanog potrebom za upotpunjenjem na planu leksema koje se odvija unutar paradigmatskih tvorbenih pravila, a kao posljedicu ima oblikovanje specifičnog semantičkoga sustava. Tijekom jezičnoga razvoja, povezano sa strukturom jezičnoga znaka i težnjom za upotunjenjem nedostatnog leksemkoga popisa, kao rezultat operacionalizacije tvorbenoga sustava, pojavljuje se polje jezične inovacije. Rezultat polja jezične inovacije očituje se u novotvorenicama koje se u ranom jezičnom razvoju pojavljuju vrlo često, a redovito su u skladu s gramatičkim tvorbenim pravilima (*inovacijski gramatemi*), iako dijete, naravno, pravila tvorbe još ne poznaje kao normativna. Upravo novotvorenice pokazuju razliku između logike i gramatike govora, kao i razliku između normativne i komunikacijske gramatike, a njihovim stvaranjem i uporabom istovremeno se provjerava i jezik kao sustav, a takvo provjeravanje otvara put daljnjem učenju jezika. Naime, sve što je stvoreno unutar inovativnoga polja, stvoreno je prema tvorbenim pravilima i, uvjetno rečeno, gramatično, ne mora istovremeno biti i komunikacijski prihvaćeno i prihvatljivo, čak ni onda kada bi to, po pravilima logike govora, moglo biti. Stvaranje novotvorenica i njihovo provjeravanje unutar sustava dovodi do situacije da se novotvorena jedinica podudara s nekom već postojećom (*inovacijski leksemi*), a naročito područje interesa predstavljaju upravo podudaranja na planu izraza kod kojih postoji različitost na planu sadržaja i/ili uporabe pa dolazi do stvaranja homonimnog odnosa. Širenje sustava kao i podudarnosti unutar sustava podvrgavaju se pravilima jezične ekonomije koja utječe na inovacijsko polje. Kao jezično neekonomične pojavljuju se situacije ostvarivanja novog izraza za neki sadržaj koji već ima ustaljen izraz, kao i pridavanje drugog sadržaja već postojećem izrazu. Neekonomičnost takvih odnosa očitovat će se upravo u otežanoj ili onemogućenoj komunikaciji, što će se očitovati i u polju jezične inovacije.

Logika govora nasuprot gramatici govora u tvorbi mocijskih semantema

Tijekom rane faze usvajanja/učenja jezika djeca vrlo brzo shvate da pri komunikaciji postoji pravilnost. Stoga, pri usvajanju dvodjelonoga sastava jezičnoga znaka nastoje usporednim modelom prijenosa uspješno usvojiti i izraz i sadržaj znaka. Pritom prevladava tzv. *logika govora*, tipična za razinu pragmatične jezične kompetencije u ranoj dobi, u odnosu na *gramatiku govora*, što razumijeva razinu jezikoslovnih normi i pravila koja dijete tek treba naučiti pa stoga i griješi. Na primjerima leksičkih i gramatičkih mocijskih parnjaka, odnosno semantema s leksičkim ili gramatičkim obilježjima,¹⁰ željeli smo odrediti razliku između njihove čestotnosti u govoru (koju određuju potrebe komunikacijske prakse u ranojezičnoj fazi usvajanja hrvatskoga jezika) i teorijskih jezičnih kombinacija na rubu između morfologije i semantike (što određuju norme i pravila jezika kao sustava). Naime, stvaranjem i uporabom takvih novotvorenica očituje se širenje polja jezične inovacije koje je uvijek u skladu s gramatičkim pravilima (iako ih dijete još ne poznaje kao normativne), čime se provjerava i jezik kao sustav i načini njegova funkcioniranja, a takvo provjeravanje uvijek otvara put daljnjem učenju i usvajanju jezika, na svim razinama pa tako i semantičkoj.

Primarna svrha bila je utvrditi uspješne načine proizvodnosti izraza jezičnoga znaka i odgovarajuće semantičke uporabnosti njegova sadržaja u ranoj jezičnoj fazi. Moguće “pogrješke” pri tvorbi i uporabi inovacijskih semantema, ustvari su potvrda činjenice da dijete zna “jezikoslovno misliti”, a ne pokazatelji niske razine jezičnoga znanja. Takva vrsta neoloških tvorbi, dapače, pomoći će djetetu u kasnijoj fazi učenja jezika, kada tzv. modelom paradigmatškoga prijenosa, uspješnije razvija komunikacijsku kompetenciju bez pogrješaka u komunikaciji. Inovacijski semantemi u ranoj fazi jezičnoga usvajanja imaju ulogu komunikata, individualnih izraza kratkoga vijeka trajanja koji najčešće nastaju:

- radi popune leksičke praznine u procesu ranoga jezičnoga usvajanja, dakle, riječ je o komunikacijski nedostatnom leksemskom popisu koji dijete proširuje/nadopunjuje novim semantemima – leksemima ili gramatemima;
- kao posljedica privremenoga širenja strukture jezičnoga znaka, jer plan C u ranojezičnome usvajanju valja tretirati s gledišta komunikacijske uporabnosti, dakle, jezične polifunkcionalnosti, bez obzira na gramatičku normativnost ili semantičku primarnost;
- kao čin nesvjesne djetetove operacionalizacije i ekonomizacije sustava, kad se jedan izraz jezičnoga znaka (plan A) podudara s različitim planovima sadržaja (plan B) i uporabe (plan C);
- kao jezični ostvaraj komunikacijski kompetentne djece čije normativne jezične “pogrješke” ne bi trebalo smatrati zaprjekom nego poticajem u jezikoslovnome razvoju.

¹⁰ A. Martinet, prema: Škiljan, 1984., str. 70.

a) Inovacijski leksemi

Inovacijski leksemi dječje su neološke tvorbe koje u govoru karakterizira nastanak “semantičke pogriješke”, pri čemu do izražaja dolazi razlika između normativne i komunikacijske gramatike. Leksemi nastaju kao posljedica razlike između *gramatike govora* koju dijete tek treba naučiti (pa stoga i griješi) i *logike govora*, tipične za razinu pragmatične jezične komunikacije u fazi ranoga usvajanja jezika.

Inovacijski su leksemi nositelji leksičkoga sadržaja i praktično imaju neograničene uporabne mogućnosti u ranome jezičnome usvajanju – pridruživanjem različitih privremenih sadržaja (B1, B2, B3 ...) i uporabe (C1, C2, C3 ...). Nastaju najčešće primjenom već usvojenoga izraza (plan A, označitelj) u novom, odnosno, drugačijem kontekstu ili komunikacijskoj situaciji (plan C, uporaba), budući da stvarni sadržaj (plan B, označenik) još nije usvojen. Na taj se način ostvaruje homonimni odnos među leksemima jer riječ potpuno istoga izraza i fonemskoga sastava ima različita značenja u standardnome hrvatskome jeziku, a različita u individualnome kontekstu svakoga pojedinoga govornika. Ta se razlika jasno uočava u *tvorbi mocijskih imenskih parova* (tablica br. 1), na primjeru kojih smo željeli utvrditi potencijale, ali i moguća ograničenja unutar jezičnog sustava, osobito u ranoj fazi usvajanja hrvatskoga jezika. Pritom smo na umu imali njihovu relativno veliku čestotnost u komunikaciji malih govornika hrvatskoga jezika i ograničenja pri usvajanju jezičnoga znaka u ranojezičnoj fazi, kao i sve teorijske jezične kombinacije na rubu između morfologije, sintakse i semantike. Kako takvi, leksemi uglavnom nastaju radi uspješnijega ostvarivanja priopćajnoga procesa, imaju ulogu *komunikata*, dakle individualnih leksema kratkoga trajanja u priopćajnome procesu koji uglavnom postaju neuporabni kada dijete uspješno svlada denotativne i konotativne sadržaje primarnoga jezičnoga znaka (*overwriting*).

Dakle, riječ *konjica* ostvaruje se u hrvatskome jeziku u značenju *konjaništvo, rod kopnene vojske*. Dijete je u potpunosti usvojilo sastavnicu A jezičnoga znaka (izraz). No, kako su u potpunosti neusvojene sastavnice B (sadržaj) i C (uporaba), prilagođava ih potrebama konkretne komunikacijske situacije. Budući da za riječ *kobila* (mocijski parnjaci *konj – kobila*) ima semantičku prazninu u svome leksemskome korpusu, dijete stvara inovacijski leksem koristeći logiku govora umjesto tzv. gramatike govora, što je tipična pojava pri neološkim tvorbama u fazi ranoga jezičnoga usvajanja. Prema modelu npr. učitelj – učiteljica, odgojitelj – odgojiteljica ..., dijete je ostvarilo mocijski par *konj – konjica*, pri čemu riječ *konjica* nema primarni sadržaj koji očekujemo u standardnome jeziku, već se rabi u značenju *kobila*, tj. *ženka konja*. Mocijski odnos postoji i među drugim netvorbenim imenicama značenjski suprotstavljenima po spolu. U takvih je parnih imenica češća pojava da se od imenice muškoga roda tvori imenica ženskoga roda (*mornar – mornarica, pas – pasica, sob – sobica* ...), no u ranojezičnome razvoju ostvaruje se i obrnuti slijed. Npr. riječ *svinjac* imenica je muškoga roda tvorena od ženskoga mocijskog parnjaka (*svinja*

Tablica br. 1 – Odnos izraza, sadržaja i uporabe jezičnoga znaka u mocijskim leksemima

	Plan A (izraz)	Plan B (stvarni sadržaj)	Plan C (uporaba)
LEKSEMI	konjica (konj)	konjaništvo	kobila
	mornarica (mornar)	brodovlje i rod vojske na moru	vojnikinja u mornarici
	pasica (pas)	pas, pojas, obrub oko pojedinih dijelova odjeće (umanjenica)	kuja, ženka psa
	sobica (sob)	mala soba (umanjenica)	ženka soba
	svinjac (svinja)	nastamba za svinje	nerast
	kokošar (kokoš)	uzgojivač kokoši, kradljivac kokoši, jastreb kokošar, sitni lopov	pijetao
	glasnica (glasnik)	glasiljka (govorni organ)	žena glasonoša

– *svinjac*). No, u djetetovu rječniku izraz *svinjac* ne označava nastambu za svinje ili mjesto u kojemu svinje borave, već se taj izraz u ranojezičnoj komunikacijskoj praksi rabi u značenju riječi *nerast*, odnosno ‘muška svinja’. Prema modelu, npr. *lisica – lisac*, umjesto očekivanoga mocijskoga para *svinja – nerast*, dijete ostvaruje inovacijski leksem *svinjac*. Isto tako, novi se mocijski odnos uspostavlja i u primjeru tipa *kokoš – kokošar*, pri čemu se izrazu *kokošar* pridružuje uporabni sadržaj *pijetao* (tj. ‘muška kokoš’), a ne stvarni i očekivani sadržaj koji ima u hrvatskome jeziku, bez obzira je li riječ o primarnome ili prenesenome značenju (*uzgojivač kokoši, kradljivac kokoši, jastreb kokošar, sitni lopov*). Postoje, dakako, i primjeri dječjih inovacijskih leksema koji funkcioniraju samo u njihovoj komunikacijskoj zbilji, ali zbog poštivanja gramatičke normativnosti ili različitih jezičnih i izvanjezičnih ograničenja nisu ostvareni u jeziku odraslih govornika, odnosno nemaju mocijski par. Npr. izraz *kupica* u značenju *žena kupac* (mocijski par *kupac – kupica*), ili izraz *slušalica* s pridruženim sadržajem *žena koja nešto sluša* (mocijski par *slušalac – slušalica*). Kako je u ranoj fazi usvajanja jezika polifunkcionalnost ispred normativnosti, a semantičnost prije gramatičnosti, mali govornici hrvatskoga jezika uspješno ostvaruju leksički mocijski odnos (opet logika govora!) čak i onda kad je takav odnos jezično neostvariv i narušava normu (gramatika govora!).

Možemo zaključiti da je u ranome jezičnom razvoju, pod utjecajem priopćajne prakse, izrazito naglašena trodijelna struktura jezičnoga znaka, što znači da plan uporabnosti (C) izravno utječe na način ostvarivanja plana sadržaja (B) i plana izra-

za (A), a ne obrnuto, što je očekivani slijed pri usvajanju jezičnoga znaka odraslih govornika. Većina inovacijskih leksema unutar sustava mocijskih parova nastala je unatoč činjenici da su postojala jezična ograničenja, najčešće zaposjednutost postojećeg izraza drugim značenjem, što djecu nije smetalo da ostvare svoje vlastite inovacijske semanteme u ulozi leksičkih komunikata.

b) Inovacijski gramatemi

Inovacijski su gramatemi dječje novotvorenice s gramatičkim sastavnicama, stoga su za razliku od inovacijskih leksema ograničene distribucije. Riječ je o neološkim tvorbama koje najčešće nastaju paradigmatiskim prijenosom već usvojenoga tvorbenoga uzorka, primjenom gramatičkoga pravila na sve istovrsne dijelove diskursa ili generalizacijom usvojenoga morfološkoga oblika. Očituju se, na primjer, u gramatički uvjetovanim komunikatima, od kojih su neki izdvojeni i prikazani u tablici br. 2.

Tablica br. 2 – Odnos izraza, sadržaja i uporabe jezičnoga znaka u mocijskim gramatemima

	Plan A <i>(izraz)</i>	Plan B <i>(stvarni sadržaj)</i>	Plan C <i>(uporaba)</i>
GRAMATEMI	patuljka (patuljak)	im. ž. r., N, jd.	žena patuljak
	glupač (glupača)	im. m. r., N, jd.	glupan
	glupana (glupan)	im. ž. r., N, jd.	glupača
	dadilj (dadilja)	im. m. r., N, jd.	muškarac kao dadilja
	glumke (glumci)	im. ž. r., N, mn.	glumice
	gospodin (gospođa)	im. m. r., N, jd.	gospodin
	medica (medo)	im. ž. r., N, jd.	medvjedica
	zmijac (zmija)	im. m. r., N, jd.	mužjak zmije
	krtac (krtica)	im. m. r., N, jd.	krt, mužjak krtice

Pri ovoj vrsti neološke proizvodnosti, važnu poticajnu ulogu, s obzirom na djetetovu dob i kognitivne sposobnosti, ima činjenica da je strateška kompetencija pri usvajanju jezičnoga sustava relativno neovisna o jezičnoj kompetenciji. Primjereno motivirano dijete predškolske ili rane školske dobi lako će se snaći u rješavanju trenutnih jezičnih poteškoća bez obzira na stvarno gramatičko predznanje, rabeći jezične strategije (npr. paradigmatiski prijenos), ali i izvanjezične strategije (npr. oponašanje komunikacijske situacije), koje će mu pomoći pri tvorbi “novih” gramatema i olakšati proces sporazumijevanja. Tako će analogijom prema imenskome mocijskom paru

žaba – *žabac* nastati gramatemi *krtac* (mocijski par *krtica* – *krtac*) i *zmijac* (mocijski par *zmija* – *zmijac*), a paradigmatskim prijenosom dodavanja/oduzimanja padežnoga morfema -a pri tvorbi imenica ženskoga roda nastat će gramatemi *glupana* (mocijski par *glupan* – *glupana*) i *glupač* (mocijski par *glupača* – *glupač*), odnosno *patuljka* i *dadilj* (mocijski parovi *patuljak* – *patuljka* i *dadilja* – *dadilj*).

Iz navedenih primjera možemo zaključiti da uspješna jezična komunikacija, bez obzira kako dobro poznavali znakove i gramatičko-pravopisna pravila, nije uvjetovana samo unutarnjim, jezičnim čimbenicima, već i izvanjskim, nejezičnim, ponajprije psihološkim i društvenim čimbenicima.

Društvena semantika i ograničenja jezičnih inovacija

Sastavnice jezičnoga znaka aktualiziraju se u govoru gdje se, s obzirom na jezično okružje, mogu razumjeti ili ne razumjeti, gdje mogu biti prihvaćene i neprihvaćene. S obzirom da je riječ o ranome jezičnom razvoju i jezičnom okružju treba posvetiti pozornost, jer će baš ono na neki način određivati kretanja u polju jezičnih inovacija. Uvjetno se mogu, s obzirom na rani razvoj, definirati tri okružja – prvo bi obuhvaćalo najuže okružje (obitelj), drugo bi obuhvaćalo uže društveno okružje (okružje u kojem se dijete nalazi i kreće, prijatelje, vrtić, školu i sl.), a treće bismo mogli označiti kao opće jezično okružje, tj. ono koja obuhvaća govornike jezika koji dijete uči. S obzirom na funkcioniranje idiolekta i sociolekta, može se pretpostaviti da će se i riječi koje nastaju na polju jezičnih inovacija provjeravati u više jezičnih okružja, da će provjeravanje u najužem jezičnom okružju češće pokazati prihvaćanje jezične inovacije, njezino razumijevanje pa čak i uporabu, uže društveno okružje pokazat će prihvaćanje, ali češće nerazumijevanje i manju skolonost za daljnje uporabe inovacijskoga semantema, dok će opće jezično okružje zapravo najčešće ostati neupoznato s inoviranim semantomom, jer će on nestati prije nego što dobije stvarnu mogućnost provjere u njegovim okvirima. Iz navedenoga bi se, dakle, moglo zaključiti da uže društveno okružje djeluje kao ograničavajući činitelj na polju inovacijskih semantema, iako ono samo po sebi ne sprječava samu inovaciju (dapače, potiče ju, čak razmjerno češće nego najuže okružje). No, uže društveno okružje zapravo djeluje po načelima jezične ekonomije, pa komunicati u provjeri češće ne zadovoljavaju komunikacijski kriterij postizanja sporazuma i kao takvi postaju suvišni, zamjenjuju se drugim riječima te upravo stoga izuzetno rijetko dolaze u prigodu da budu provjereni u općem jezičnom okružju. Tako naizgled dolazimo do poteškoća u definiciji komunikata jer se on, s jedne strane, pojavljuje u komunikaciji, u njoj se ostvaruje, ali može otežati pa i spriječiti sporazumijevanje. No, u definiranju komunikata već je naglašena privremenost kao jedno od bitnih obilježja, a komunikacija predstavlja i poticaj i provjeru toga oblika, pa se stoga i sama komunikacija može na neki način označiti kao ograničavatelj inovacijskoga

polja. No, to ne umanjuje važnost komunikata kao posljedice uspješne neološke tvorbe i njihovu ulogu pri širenju leksičkoga polja u ranojezičnome razvoju.

Zaključak

Komunikacijski sustavi organizirane su cjeline sastavljene od različitih, međusobno povezanih jezikoslovnih (jezični sustavi) i nejezikoslovnih kodova (znakovni sustavi). Jezik, kao oblik komunikacije, također nije drugo nego znakovni sustav koji tvore jezični znakovi. Jezični se znak najčešće izjednačuje s pojmom riječi kojoj se pridružuje *izraz* (sveukupnost fonema/grafema) i *sadržaj* (primarno ili preneseno značenje), a u ranome jezičnome razvoju valja primarno dvojstvo jezičnoga znaka proširiti na trojstvo jer plan *uporabe*, kao što je iz primjera vidljivo, postaje važnom sastavnicom priopćajnoga procesa. Pritom se planu C dodaju i privremene sastavnice jezičnoga znaka koje ovise o fonetičko-fonološkome razvojnome stupnju, kognitivnome i emotivnome razvoju, potrebama priopćajnoga procesa te potpunosti individualnoga djetetova leksičkoga korpusa. Pojavu tako strukturiranoga jezičnoga znaka, koja je u ranojezičnome razvoju relativno česta, možemo smatrati širenjem inovacijskoga jezičnoga polja i to oblikom pragmatičnoga širenja, što za posljedicu ima bogatu neološku produktivnost i oblikovanje specifičnoga semantičkoga sustava. Upravo novotvorenice ukazuju na razliku između logike i gramatike govora, kao i razliku između normativne i komunikacijske gramatike. Takvom jezičnom proizvodnošću i uporabom u priopćajnome procesu istovremeno se provjerava i jezik kao sustav, što otvara put daljnjem učenju/usvajanju jezika, kako različitih idioma vlastitoga materinskoga jezika (vertikalna višejezičnost), tako i učenju/usvajanju stranoga jezika (horizontalna višejezičnost). Zahvaljujući upravo logici govora tipičnoj za djecu razvijene pragmatične jezične stručnosti, dakle, razvijene komunikacijske kompetencije, na sljedećoj razini učenja jezika usvojiti će se i gramatika govora. Usporednim modelom paradigmatškoga prijenosa dijete će naučiti uspješno proizvoditi i standardnojezične jedinice na fonološkoj, morfološkoj i sintaktičkoj razini, bez pogrješaka u komunikaciji.

Tijekom ranoga jezičnoga razvoja, u početku oblikovanja sustava jezičnoga znaka, moguće su različite privremene pojavnosti strukture jezičnoga znaka čije se realizacije provjeravaju u komunikacijskim situacijama. Unutar tih privremenih oblika pojavljuju se kombinacije koje se u potpuno oblikovanih i usustavljenih struktura ne će pojavljivati. One su nam poznate kao obilježja tzv. dječjeg govora koji nije identičan s govorom odraslih, a označuju jezikoslovno učenje i razvoj jezikoslovnoga mišljenja. Djeca, u kojih je uočen proces usvajanja jezičnoga znaka, obično su komunikacijski kompetentnija, sposobnija jezikoslovno misliti, pa se i kasnije pokazuju kao uspješniji govornici jezika koji su usvojili provjeravajući njegove strukture u poticajnoj okolini.

Inovacijske bi semanteme, kako lekseme tako i gramateme, stoga, trebalo smatrati pozitivnom pojavom u jeziku i smatrati ih poticajem, a ne preprjekom u ranojezičnom razvoju, iako su kratkoga vijeka trajanja i ne zadržavaju se dugo ni u leksiku pojedinca, a kamoli dobne skupine. Takva jezična operacionalizacija sustava u ranome jezičnome razvoju uvijek je, uvjetno rečeno, gramatična, iako ne mora uvijek biti i komunikacijski prihvaćena i prihvatljiva u standardnome jeziku. Ona potvrđuje činjenicu da dijete zna “jezikoslovno misliti”, jer sve što je stvoreno unutar inovacijskoga polja – stvoreno je ipak unutar određenoga jezičnoga sustava i njegovih pravila, znači, jezika kao potencije.

Literatura

- E. Barić i dr., 1995., Hrvatska gramatika, Zavod za hrvatski jezik, Školska knjiga, Zagreb
U. Ecco, 2004., U potrazi za savršenim jezikom, Hena com., Zagreb
Z. Glovacki-Bernardi i sur., 2001., Uvod u lingvistiku, Školska knjiga, Zagreb
R. Jakobson – M. Halle, 1988., Temelji jezika, Globus, Zagreb
A. Martinet, 1982., Osnove opće lingvistike, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb
D. Pavličević-Franić, 2003., Razvoj pragmatične jezične kompetencije u sustavu okomito bilingvalnoga diskursa, Zbornik radova Hrvatskoga društva za primijenjenu lingvistiku “Psiholingvistika i kognitivna znanost u hrvatskoj primijenjenoj lingvistici”, HDPL, HFD, Zagreb–Rijeka, str. 579.–589.
F. de Saussure, 2000., Tečaj opće lingvistike, Artresor naklada, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb
V. Stančić – M. Ljubešić, 1994., Jezik, govor, spoznaja, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb
D. Škiljan, 1985., Pogled u lingvistiku, Školska knjiga, Zagreb
D. Škiljan, 1979., Osnove semilogije komunikacije, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb
L. Vygotski, 1962., Thought and language, M.I.T. Press, Cambridge
B. Vuletić, 1980., Gramatika govora, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb

Sažetak

Dunja Pavličević-Franić i Marija Sikirić, Učiteljska akademija Sveučilišta u Zagrebu

UDK 811.163.42:81'37, znanstveni članak

primljen 21. studenoga 2004., prihvaćen za tisak 5. svibnja 2005.

Innovatory semantic units in the process of linguistic sign acquisition

To learn and master any language means to acquire the language system and the language structure, in other words, what is usually referred to as the genius of the language, its formal substance as well as all the potentials and restrictions which appear within a language system, especially in early language acquisition of Croatian language.

Through some examples of the formation of nominal gender semantic pairs we have attempted to determine their frequency in speech and to establish theoretical language combinations on the borderline between morphology, syntax and semantics.